

**Кусæн программæ.
Ирон литературæ.
3 кълас.(ЮНЕСКО)**

Æмбарынгæнæн ныстуан ирон литературæйы программæмæ 3 къласæн.

Предметæй хæрзхæд ахуыр райсыны мидис, принциптæ, бацæуæнтæм алывæрсыгæй каст цæуы æмæ программæ арæст у ахæм **нормативон документты**:

- Уæрæсейы Федерацийы закон «Ахуырады тыххæй»-йы;
- Ног ахуырадон стандартты;
- Цæгат Ирыстон-Аланийы модернизацийы комплексон проекты;
- Ирон национ ахуырады концепцийы ;
- Приоритетон национ проект «Нæ ног скъола»-йы;
- Республикон программæ «Ирон æвзаджы»; **Программæйы автор : Дзапарты З.**

-Ирон литературæ. Кæсыны чиныг. 3 кълас

Адæмы монон царды кæддæриддæр стыр ахадындзинад уыдис аив литературæйæн. Уыдоны нывфтыд æрцыд сæ цард, сæ историйы ахсджиагдæр цаутæ, сæ зонадон фæлтæрддзинад. Уыдоны ис зонды суадон, ныхасы фидауц æмæ бæрзонд идейæтæ. Дзырдаивадæн йæ нысаниуæг фæуæлдæр ис нæ рæстæджы. Уый рæзгæ фæлтæры хъомыл кæны гуманизм æмæ граждайнаг идеалтыл, фидар кæны адæмы удварн, уымæй рæзынц монон æмæ культурон традицитæ. Уымæ гæсгæ скъолайы куысты ахъаззагдæр у литературæ ахуыр кæнын.

Сусæггаг нæу, абоны ахуырдаутæ арæх нал кæсынц литературон уацмыстæ, зынтæй æмбарынц тексты анализ, сæ логикон хъуыдыкæнынад фæлæмæгъдæр, удварны хъомыладмæ нал ис фаг цæстæнгас.

Мадæлон литературæ нымæд у федералон, æнæмæнгхъæугæ предметыл, ног ахуырадон стандартты йын ис сæрмагонд бынат.

Ирон кæсыны чиныг ахуыр кæныны нысантæ:

- уацмысы мидис хи ныхæстæй дзурын;
- текст хæйттыл дих кæнын;
- фæрстыты руаджы æвзаргæ каст кæнын;

Стандартты домәнтәм гәсгә арәзт программәтә әмә ахуыртә «филологи»-йә хъуамә арәзт уой ахәм уагыл.

Мадәлон литературә:

- 1) чингуытә кәсын әмә литературә ахуыр кәныны ахадьндзинад адәймаджы миддунейы рәзтән цы пайда сты, уый бамбарын; чингуытә кәсыныл фәцалх кәнын,
- 2) литературә адәмы национ-культурон хәзна кәй у, адәмы цард хуыздәр бамбарыны фәрәз кәй у, уый әнкъарын;
- 3) мадәлон әвзагыл фыст хуыздәр уацмыстә ахуыр кәныны фәрцы банкъарын кәнын мадәлон әвзаджы коммуникативон-эстетикон гәнаәнтә, мадәлон әвзаг адәмән сә химбарынады фәрәз кәй у, уый;
- 4) хъомыл кәнын:
 - а) хорз эстетикон әнкъарәнтә кәмә ис,
 - ә) фысгә әмә дзургә ныхасы алыхуызон жанртәй пайда кәнгәйә, хи хъуыдытә раст әргом кәнынмә чи арәхсы,
 - б) бакаст уацмыс равзарынмә, уый фәдыл хи хъуыдытә раргом кәнын чи зоны;
 - в) уәгъд рәстәг чингуытә кәсынмә чи тырны, ахәм чиныгкәсәджы;
- 5) алыхуызон этнокультурон традицтә цы аивадон уацмысы әвдыст цәуынц, уый раст әмбарыныл фәцалх кәнын;
- б) амоньн аивадон уацмысы структурон әмә эстетикон әвзәрст.

Ирон литературә ахуыр кәныны предметон фәстиуджытә

Ирон литературә ахуыр кәныны сәйрагдәр **нысантә** сты:

- ирон литературәйә аивадон тексты бындурыл зонындзинәдтә райсын; литературон уацмыс анализ кәнынмә арәхстдзинад хуыздәр кәнын;
- аивадон уацмыстә кәсыны культурә рәзын кәнын.

Уымә стыр нысаниуәг ис аивадон литературәйы фәрцы удварны хъомылады фарстатыл кусынән, абоны рәстәгән аргъ кәнын зонынән; әгъдау, кад, намыс, патриотизм әмә граждайнаг хәстә цы сты, уый зонынән; гуманон дунембарынад әмә национ химбарынадәй хайджын кәнынән; литературон уацмысы эстетикон әнкъарәнтә әмбарынән; ирон адәмы национ культурәйы сәйраг миниуджытә литературон тексты агурынән; ирон литературәйы нысаниуәг әмбарынән, йә бастдзинад әндәр адәмты литературәтимә, культурәтимә иртасынән.

Стандарттәм гәсгә скъоладзаутә литературәйә райсдзысты ахәм зонындзинәдтә әмә арәхстдзинәдтә:

-иумәйаг культурон-литературон арәхстдзинәдтә: литературон уацмыс арф әнкъарын; ирон литературәйы бастдзинад әппәтдунеон литературәтимә әмбарын; кәсыны культурә бәрзонд кәнын; библиотекайы, интернеты ифORMаци агурын зонын;

-царды зынаргъдæр цы хæзнатæ сты, уыдон иртасынмæ арæхсын: алыварсы дунемæ уарзон цæстæй кæсын; царды алы фæзындмæ хи цæстæнгас дарын; æмбарын литературæйы нысаниуæг адæймаджы удварны хъомылады; адæймаджы фауинаг миниуджытæм критикон цæстæнгасæй кæсын; литературон уацмысы агурын дзуæппытæ зæрдæагайæг фæрстытæн;

-кæсыны культурæ бæрзонддæр кæнынмæ арæхстдзинад: литературон уацмысмæ сфæлдыстадон цæстæнгасæй кæсын; зæрдæмæ хæстæг темæтыл уацмыстæ æвзарын æмæ сæ кæсын; литературон уацмысы цы дуг æмæ культурæйы кой цæуы, уыдоны æдыл арæзт диалогон ныхасы архайын; уацмысы сæйраг персонажты миддунейæн æмæ архæйдтытæн аргъ кæнын зонын;

-ныхас кæнын; ныхасы стильтæй раст пайда кæнын зонын.

Программæйы мидис.

1. Хетæгкаты Къоста
2. Астемыраты Изет
3. Хозиты Макар
4. Чеджемты Геор
5. Эзоп
6. Михаил Зощенко
7. Виталий Бианки
8. Джиккайты Шамил
9. Хъодзаты Ахсар

Ахуыргæнинагтæ хъуамæ зоной:

- фысджыты цард æмæ сфæдыстад;
- цы уацмыстæ ахуыр кодтой, уыдоны сюжеттæ, композицийы хицæндзинадтæ, фæлгонцтæ;
- этикон характеры тыххæй æмбарынад;
- æмбарынадтæ:æмдзæвгæ, поэмæ, радзырд, драмæ, трагедии, роман, фыссæджы индивидуалон стили сæйраг миниуджытæ;
- наизусть ахуыр кæнынмæ цы уацмыстæ амынд цæуы, уыдон.

Ахуыргæнинагтæ хъуамæ арæхсой:

- фыссæджы арæзт аивадон нывтæ иртасын æмæ æвдисын;
- уацмыс анализ кæнын, йæ хæйттæ хынцгæйæ;
- эпос, лирика, драмæ кæрæдзийы иртасын;
- уацмысы хъайтарæн характеристикæ дæттын, цалдæр уацмысы хъайтарты кæрæдзийыл абарын;
- авторы ахаст уацмысы архайджытæм æмæ цаутæм иртасын;
- уацмыс аив кæсын;

- хи сәрмагонд дзургæ æмæ фысгæ ныхасмæ пълан саразын;
- нырыккон литературон фæзындтæн аргъ кæнын.
-

Ахуыры рæстæджы пайдагонд цæудзысты репродуктивон и продуктивон ахуыры методтæ:

- информацийон технологи;
- цæстуынгæ æрмæг,
- ИКТ,
- уацмыстæм иллюстраци,
- амонаен литература.

Æрмæг куыд æмбæрстгонд æрцыд, уый сбæрæг гæнæны хуызтæ:

тест саразын; фысгæ, дзургæ дзуæппытæ; нывæцæн, изложении.

Контролы формæтæ

- индивидуалон
- къордæй
- фронталон

Контролы хуызтæ

- развæлгъау
- æрвылбон
- тематикон
- хатдзæг

Урочыты хуызтæ:

- урок-ног æрмæг амынд
- урок-практикон куыст
- уроки-хъазт
- компьютерон урок
- урок -къордты куысты формæ
- ныхасы рæзты куыст

- интеграцигон урок

Технологитæ:

- традицион технологи;
- архайды технологитæ;
- иннæ предметты бастдинадимæ

№	Ныхасы темæ	Сахæтт ы дих	Тексты сæргонд	Æнцойгæнæн дзырдтæ æмæ дзырдбæстытæ	Хъомыладон куыст	Практикон куысты хуызтæ	Уæлæмхасæн æрмæг, хибарæй куыст
		1	1.Мыртазты Б.»Мæ чиныг.	Худгæ хурау. Цинайдзаг хъæлæс. Царды рухсмæ сидаг.	Чиныджы хъомыладон æмæ ахуырадон нысаниуæг	Æмдзæвгæ аив кæсын, зæрдывæрдæй йæ ахуыр кæнын.	
	Адæмон сфæлдыстад	12	Адæмон сфæлдыстад. Нарты равзæрд.	Гуымырытæ. Уæйгуытæ. Тыхджын æмæ ныфсджын адæм Нарт. Æрдзы фарн.	Хуыцау цы адæмы ныууагъта, уыдоны сæйраг миниуджытæ.	Нарты æртæ мыггаджы миниуджытимæ базонгæ кæнын. Æнцойгæнæг дзырдтимæ куыст.	
			3-4.«Нарты Батрадз æмæ хъулон зачъе уæйыг»	Нарты хистæртæ бауынаффæ кодтой. Батрадз кувæггаг райста. Батрадзы хъæзтытæ.	Адæмы сæрыл тохгæнджыты нæмттæ мыггагмæ цæрынц.	Таурæгъ бакæсын æмæ йын йæ сæйраг хъуыды æмбарын кæнын. Æнцойгæнæн дзырдты мидис æмбарын кæнын	
			5-6.«Батрадз Нарты гуыппырсарты куыд фервæзын кодта»	Гуыппырсартæ. Номдзыд хотыхтæ. Болат Батрадз. Уæларвмæ сфæрдæг.	Батрадз Нарты сæрыл кæддæриддæр цæттæ у тохмæ.	Таурæгъ кæсын, зынаæмбарæн дзырдтæ æмбарын кæнын.	
			7.«Сырдон та Нарты асайдта»	Æнæбын цад. Нарт дисæй амардысты. Сайдæй рацæуын.	Сайын нæ хъæуы. Хинтæ хи сæрыл цæуынц.	Таурæгъ кæсын, зынаæмбарæн æмæ æнцойгæнæн дзырдтыл куыст	Дзургæ сочинени
			8.Аргъау «Теуа йе нæзондæй куыд фесæфт»	Рувасы ныхæстæ. Физонаеггæнинаегтæ. Ныджджыгъгъытт кодта.	Зымæгмæ сæрды хи цæттæ кæнын хъæуы,цæмæй фондз æмбалы æмбисонд макæуыл æрцæуа.	Аргъау кæсын. Хи ныхæстæй йæ дзурын	Сæрды мысинагтыл радзырд

			9.Аргъау«Уызын æмæ паддзах». Диалог æмæ монолог.	Уызын .Паддзах. Зæрдæлхæнæн. Лæф-лæфгæнгæ. Зонджын дзуапп.	Рæстдзинад хорз у, фæлæ иуæй-иу хатт йæ дзурагæн хæрзмæ нæ фæвæййы.	Аргъау бакæсын, йæ сæйраг хъуыды йын зæрдыл бадарын	
			10)Таурæгъ «Мады хох».	Залым. Мады хох. Бæстырæсугъд. Сæнайы хох.	Бирæ адæмы сæрыл хи цард раттын-фæрнæйдзаг хъуыддаг у.	Таурæгъ кæсын. Зæринайы сгуыхтдзинад цæй мидæг ис, уый бамбарын кæнын. Сæна æмæ Мады хох кæм сты, уый бацамонын.	
			«Фæззыгон хъæды» Хъуппеты М. «Æхсæртæ» Дарчиты Д.	Фæллой, бæрз бæлæсты сыфтæртæ, мæргътæ, хъарм бæстæ, фæззæг	Бæрз бæласы рæсугъддзинад, мæргътæ хъарм бæстæм тæхыны размæ. Фæззыгон хъæды хуыз.	Æмдзæвгæ æмæ радзырды иудзинад, аив сæ бакæсын, дзырдуютон куыст бакæнын	
			1) «Сырдонцъи у» Ситохаты С.	Сырдонцъиу, къуырцц-къуырцц, æхсынантæ дзулы муртæ	Радзырды диссаг-сырддонцъиуы зонд, цъиутæн æххуыс кæнын.	Радзырд хайгай кæсын, йæ сæйраг хъуыды йын сбæрæг кæнын.	Æндæр тæхгæ цъиуты миниуджыты тыххæй радзурын.
			2) Кæцы горæтмæ. Саламты А.	Цæгат Ирыстон, республикæ.	Ирыстоны истории, йæ горæттæ, хъæуты рæсугъдзинад	Радзырд кæсын, зæронд усы дзуаппы фæдыл зондамонæн беседа саразын.	Радзырд «Горæтты рæсугъддæр»
			3) «Фыдыбæстæ»	Райгуырæн бæстæ æз мæ мад куы хонын, амонды фæндаг.	Цæмæн у фыдыбæстæ мад, хо, æфсымæр, фыд	Æмдзæвгæ кæсын, йæ сæйраг хъуыды йын бацамонын. Наиз. ахуыр кæнынмæ йæ бацæттæ кæнын.	

			4) «Уазæгуаты ивгъуыдмæ. Дон». Болатты Хъ.	Донхорыг, хохаг дон, чындзы донмæ хонын.	Доны стыр нысаниуæг адæймаджы царды, донимæ баст ирон æгъдау.	Радзырд бакасын, ног дзырдтыл бакусын, æмбисæндтыл куыст.	
			5) «Цин» Ходы К.	Райдзаст у нæ бæстæ, æнæкарон-йæ фæз, зæхх, бæркад	Райгуыраен бæстæйы рæсугъдзинад, поэты зæрдæйы цин.	Æнцойгæнæг дзырdbæстытыл куыст, уыци-уыцитæ, нывтимæ куыст.	Сочинении (фысгæ кæнæ дзургæ) «Ис нæ хъæуы»
			6) «Æгъдау» Агънаты Æ. Хъант.К«Асл.» Тыдж.Ю. «æхсарбег»	Алцæмæндæр æгъдау ис. Æххормагæй схуыссын, зынаргъ вазæ, хатыр курын. Ахуыры фæзминаг, коммæгæс, фæзминаг	Хатыр курын æрмæст йæ рæдыд чи бамбары, уый зоны. Æгъдау алы ран дæр хъæуы	Радзырды æртæ хайы дæр бакасын, Аслæнбег дзы йæхи куыд дардта, уый равдисын. Аслæнбег йæ рæдыд цæй фæрцы бамбæрста, ууыл адзурын.	
			7) Æххуысгæнд жытæ (Дзесты К.)	Къаннæг хъуыивгъан, æнæзонд, æххуысгæнджытæ.	Æххуыс дзыхы ныхæстæй нæу, фæлæ хъуыддагæй	1. Радзырды I хайæн анализ скæнын, лæппутæй йæхи чи куыд равдыста, ууыл æрдзурын. 2. Биттуйы архайд сын сæ ныхмæ æрæвæрын. Нывимæ куыст.	Дзесты К. «Рынчынфæрсæг»
			8) «Хорз чызг» (Гуыцмæзты А.). «Трамвæйы» Сегъынаты Л.	Кондджын, зондджын Æвзæр боньгуыр, зæронд лæг æндыснагæй къæдзтæ æнæгъдау, зивæггæнаг	Цы у хорз æмæ æвзæр, хи уарзыны æгъдауттыл ныхас. Хистæраен кад кæнын трамвайы йын бынат дæттын æмæ а.д.	Æмдзæвгæ зæрдывæрдæй сахуыр кæнын. Радзырды алгоритм ссарын, ныхмæвæрддзы цы дыууæ лæппуйы миниуджытæ ис, уый бамбарын кæнын.	
			9) Коцойты Арсен	Хъазæн фæрæт, хъæддзау, æцæг хъæддзауы хуызæн,	Æнæбары æвзæр хъуыддаг бакæнгæйæ	Радзырд кæсын, йæ сæйраг хъуыды йын бамбарын кæнын.	Хуыгаты С. «Бæтæ

			«Хъæддзау»	бæлæсты хуыздæр, сгуыхт хъуыддæг, гæды ныхас ма зæгъон, сахъ лæг.	йæ радых чы бамбары, уымæн хатыр кæнын хъæуы.	Хорз æмæ æвзæр хъуыддæгыл æрныхас кæнын.	æмæ Дзодзæ»
	Нæ хæлар цæрæгойтæ й чы куыд цæры		10) «Хъулон» уарзт. Мамсыраты Д.	Сæрдыгон хизæнтæ, фыййау, фидар уæнгтæ, ирвæзынгæнæг	Хъулон уарзт фосы дæр нæ хъæуы!	Радзырд кæсын, йæ сæйраг хъуыдыйыл аив беседæ саразын, æнцойгæнæг дзырдтæй иуыл бакусын.	
			11) Æз дæн... (Таурæгъ)	Уæлдзæг, мæргътæ хъарм бæстæй куы æртæхынц, хуссар бæстæ	Хиуыл февварсын-иуæй иу хатт фыдбылыз хæссы!	Аив бакæсын, йæ сæйраг хъуыды йын бамбарын кæнын	«Изæрæй» Епхиты Т.
			12) «Зыдыкатæ» Мамсыраты М.	Фæлладуадзæн парк, арс Машæ, арсы лæппынтæ, зыдыка	Æрдзы диссæгтæ æнакæрон сты!	Дзæуджыхъæуы, сырдноны тыххæй радзурын Арсы лæппынтæ кæцæй æрбафтыдысты, уыдоны тыххæй беседæ саразын (Дуровты цирк)	
			13) «Сæныкк фæтæргай» Баситы М. Сидзæр. Хъайтмазты А.	Сæныкк, баззади сидзæрæй, урс æхсыр мондагæй, марди æххормагæй	Цæрæгойтæ æнаехин сты-сайæн сæ нæй! Æрдз у рæсугъд æмæ хъæздыг!	Радзырд кæсын æвзарын. Хæдзарон фосы миниуджыты тыххæй беседæ. Æмдз. наиз.	«Дзæбидыр» Бекмæрзты А. (кæсын)
			14) Зæрватыкк (Барахъты Г.)	Зæрватыкк, кæимæ хъазон, уый мын нæй, хъынцъым кæнын, тыргъмæ зæрватыкк æрбатахт	Саби æрхæндæг хъуамæ макуы уа!	Радзырд бакæсын; равзарын æй, раст фæрстыты фæрцы, зын дзырдтыл бакусын	Уыци-уыцитæ
			15) «Хъæбатыр тæрхъус» Дзесты Куыдзæг	Хъæбатыр тæрхъус, цæргæс, фæныфсджын, хуыкком	Лæгæй –лæгмæ тохы хъæбатыр уæвын зын у, фæсвæдмæ та-æнцон	Радзырды сæйраг хъуыды бамбарын кæнын	«Саг» Томаты Володя

1.	Разныхас	1	16) «Мæ чиныг» (Мыртазты Б.)	Чиныг, царды рухсмæ сидæг, дисæгтæ мæнæн арæхстгай фæдзырдта.	Чиныджы хъомыладон æмæ ахуырадон нысаниуæг	Æмдзæвгæ кæсын, зæрдывæрдæй йæ ахуыр кæнын. Æнцойгæнæн дзырдтыл куыст.	
2.	Адæмон сфæлдыстад -адæмы хæзна	12	17) Адæмон сфæлдыстад. «Нарты равзæрд»	Хуыцау дунейы сфæлдыста. Хуыцауы уынаффæ. Гуымырытæ. Ног адæм. Æртæ Нарты.	Нæртон адæмы тых, намыс æмæ хъабатырдзинады тыххæй таурæгътæ.	Хуыцау цы адæмыхæттытæ сфæлдыста, уыдоны миниуджытæ. Æртæ Нарты. Æнцойгæнæн дзырдтыл куыст	Улафты бонты тыххæй радзырд
3.		5	18) Аргъау «Рувас –хадзы»	Рувас. Хадзы. Чабæмæ кувынмæ цæуын. Удыбæстæ балхæнын.	Сайын хорз нæу. Хинайдзагæн йæ хинтæ йæхиуыл цæуынц.	Аргъау бакасын. Йæ сæйраг хъуыды йын бамбарын кæнын. Æнцойгæнæн дзырдтыл кусын.	
4.	Ды дæ мæ цин, мæ цардам...	5	19) «Ирыстон». Дзасохты М.	Фыдыбæстæ-мад, кадджын, дæлвæз бæрзонд Ирыстон	Райгуырæн бæстæмæ уæрзондзинад	Нывимæ куыст (ф.30), æмдзæвгæ кæсын, йæ сæйраг хъуыды йын сбæрæг кæнын.	
5.	æгад митæ дæ сæрмæ ма хæсс...	5	20) «Лæгау». Хетагкаты Къоста «Чи фылдæр уарзы йæ мады».	Хызын, зондамонæг, æнæзивæг, мадæлты кой, уарзы йæ мады.	Æнæзивæг уæвын: хистæртæн, ныййарджытæн аргъ кæнын.	Æмдзæвгæйы мидис, радзырдæн анализ кæнын, мадмæ уарзондзинад дзыхы ныхастæй кæй нæу, уый текстыл равдисын.	Алчи йæхи мады тыххæй радзырд саразæд